

Гергана Русева

**ДА ВКУСИШ ОТ НАЙ-СЛАДКИЯ ПЛОД
НА БЕЗСМЪРТИЕТО**

**ИДЕИ ЗА СМЪРТТА, ПЪТЯ КЪМ ОТВЪДНОТО
И СЪНЯ В ДРЕВНА ИНДИЯ**

София, 2023

Всички права запазени. Нито една част от книгата не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Гергана Русева, автор, 2023

© Издателство „Изток-Запад“, 2023

ISBN 978-619-01-1338-6

Гергана Русева

ДА ВКУСИШ ОТ НАЙ-СЛАДКИЯ
ПЛОД НА БЕЗСМЪРТИЕТО

Идеи за смъртта, пътя към отвъдното
и съня в Древна Индия

Двама монаси – млад и стар, видели как се ражда бебе. Младият се усмихнал и въодушевено възкликнал „Роди се ново човешко същество!“, а старият тъжно рекъл „Едно ново човешко същество току що започна да умира.“*

* Перифразирано по Luisi 2006.

СЪДЪРЖАНИЕ

СМЪРТ И УМИРАНЕ – ВЪВЕДЕНИЕ.....	7
I. Най-древни представи – подземният свят – МРАК, ОТДАЛЕЧЕНОСТ, НЕПРОГЛЕДНОСТ	11
Погребения	12
Аниhilация след смъртта?	14
Съществуване под земята в нерадостни светове, покрити със сляпа тъмнина	15
II. ЯМА И СВЕТЪТ НА ЯМА ВЪВ ВЕДИТЕ.....	35
III. Повторната смърт	49
IV. СТРАНСТВАНИЯТА НА ДУШАТА ПРИ ТЕЖКА БОЛЕСТ И СМЪРТ	51
Пътят на душите при смъртта	63
Странстванията на душата отвъд	63
Пътуването до царството на Яма според <i>Гаруда пурана</i>	78
Някои митове от <i>Махабхарата</i> за смъртта и времето	81
V. СЪН И СЪНУВАНЕ – ВЪВЕДЕНИЕ.....	89
Напев заклинание за сън.....	91
Химн към съня: <i>Атхарваеда XIX.56</i>	93
Човек носи отговорност за взетите по време на сън решения ..	95
Реални създания, проявяващи се в съня	97

VI. ПОСЛЕДИЦИ ОТ ЛОШ СЪН И ТЯХНОТО	
СМЕКЧАВАНЕ ИЛИ УНИЩОЖАВАНЕ	101
Химн за предпазване от последиците на лош сън:	
<i>Атхарваеда XIX.57</i>	<i>105</i>
Химн за предпазване от лош сън:	
<i>Атхарваеда VI.46.....</i>	<i>107</i>
Сънят е помощник на смъртта.....	108
VII. СЪНУВАНЕТО Е РАЗЛИЧНО СЪСТОЯНИЕ	
НА СЪЗНАНИЕТО	111
Развиване на практики за осъзнато сънуване	114
VIII. СВЕТЪТ Е СЪН	117
IX. ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА СЪНИЩАТА. ЗНАЧИМИ	
СЪНИЩА И КАТЕГОРИЗАЦИЯ НА СЪНИЩАТА	121
<i>Свапначинтамани на Джагаддева (XII в.)</i>	<i>122</i>
Медицинска значимост на сънищата.....	126
Пророчески сънища	131
X. СЪНИЩАТА КАТО ЧАСТ ОТ ПОВЕСТВОВАНИЕТО	135
Извори	139
Библиография	142
Илюстрации.....	152
Показалец на санскритските термини и имена.....	154

СМЪРТ И УМИРАНЕ – ВЪВЕДЕНИЕ

В богатия материал, който предоставят четирите *Самхити* и ведическата литература като цяло, може да се открият много различни последователни схеми на разгръщане на идеите за смъртта и пътя към отвъдното, за отвъдния свят и пребиваването там. Идейният свят, който отразяват текстовете, е много богат – смъртта може да е враг, демонично същество, което стъписва и ужасява, но може да бъде и освободител от оковите и желан гост. Изглежда примамливо да се проследи някое от идейните направления, да се отличи от останалите пространствено и времево, да се прокарат няколко такива линии на развитие на идеите. Те обаче битуват едновременно сред общността на индоариите и тяхната амалгама успява да съчетае, да обясни, да илюстрира различните прояви на смъртта в лични преживявания, в сънища, в посвещения. Затова и ведическите идеи за отвъдното са обвързани и с мирогледните и концептуалните схеми на света и на пръв поглед са много противоречиви – умрелите отиват към непрогледния мрак под земята, умрелите отиват към слънцето, умрелите отиват към небесата, душата се събира в отвъдното с тялото, душата виси на дърво, душата отива под земята. В ритуалите по изпращане на мъртвите и в заупокойните ритуали всички тези схващания се проявяват по един или друг начин. Оказва се, че независимо от смяната на идеите, тези ритуали запазват архаичните си черти във времето. Затова ще започвам отделните теми именно с тях.

Източници на информация за ритуалите по изпращане на мъртвите и за заупокойните обичаи в Древна Индия са преди всичко древните текстове на *Ведите*, *Брахманите*, *Упанишадите*, *Грихя сутрите* и др. Най-древният запазен паметник е *Ригведа* (оформена като сборник (*самхита*) около 1200–1000 г.пр.н.е.). Този паметник обаче не дава ясна представа за ритуалите по из-

пращане на мъртвите и за заупокойните обичаи и представите за отвъдното, доколкото съдържа преди всичко химни, използвани от жреците при приношения и молитви към боговете. Има обаче и отделни химни, свързани с обредите по изпращането на мъртвите и със заупокойните обреди (*антиѐщи*, *antyeŝti*¹) – това са *Ригведа* X.14, X.16, X.18, като няма систематично изложени процедури и правила, които да се прилагат.

Текстът на *Самаведа* почти изцяло е заимстван от *Ригведа*. В *Яджурведа* (около 900 г.пр.н.е.) се разглеждат по-подробно публичните *шраута* (*śrauta*) ритуали и затова тя няма отношение към домашните *грехя* (*grhya*) ритуали на пречистване *самскара* (*saṃskāra*), към които спадат и заупокойните ритуали.² *Атхарваведа* (900 г. пр.н.е.) съдържа богата информация за популярните вярвания, обреди и ритуали. Погребалните химни тук (*Атхарваведа* XVIII.1–4) са по-подробни от тези в *Ригведа*.

Брахманите (900–700 г.пр.н.е.) дават подробни сведения за провеждането на много ритуали, като например за ритуалите, свързани със смъртта и построяването на могила, детайлно разгледани в *Шатпатха брахмана*. В шеста глава на *Таиттирия араняка* (около 700–600 г.пр.н.е.) има текстове, които се използват при изгарянето на умрелия в ритуала *питримедха* (*pitṛmedha*). В *Упанишадите* (около 700–200 г.пр.н.е. за основните тринайсет *Упанишади*) има препратки към пътуването на умрелия след смъртта, петте огъня и др., които по един или друг начин са обвързани с темата за смъртта и заупокойните ритуали.³ В ритуалните текстове на *Шраута сутрите* и на *Грехя сутрите* ритуалите са разгледани най-пълно. Ритуалите по изпращането на мъртвия и заупокойните ритуали са разгледани в *Грехя сутрите*, като се описват подробно всички детайли по извършването на обредите и се посочват мантрите, които трябва да се изпълняват. Епосът също дава информация за различните вярвания и ритуали, както и за митологичната основа на някои приношения.

Коментарите към всички тези текстове допълват информацията по отношение на начините за изпращането на мъртвите и провеждането на заупокойните ритуали, тяхната цел, особеностите.

¹ Sayers 2018.

² Вж. Пандей 1990: 35.

³ Вж. например Andrijanić 2020.

Стремежът им обаче да обяснят ритуалите по-скоро отразява новото състояние на обществото и новите разбирания, затова понякога се прилагат доста изобретателни тълкувания, разширения, ограничения, отмяна на някои от ритуалните действия. Понеже те са много пълни, хората в различни времена и региони всъщност следват при изпълнението на даден ритуал (освен предаденото им по наследство) знание именно тези, общоприети за конкретното географско местоположение коментари.⁴

⁴ Пандей 1990: 41.

I.

НАЙ-ДРЕВНИ ПРЕДСТАВИ – ПОДЗЕМНИЯТ СВЯТ – МРАК, ОТДАЛЕЧЕНОСТ, НЕПРОГЛЕДНОСТ

По отношение на най-древните отразени в текстовете на *Ведите* Обичаи, свързани с изпращането на мъртвите, в *Атхарваведа* (XVIII.2.34) се казва:

*yé nikhātā yé pároptā yé dagdhā yé cōddhitāh.
sārvāms tām agna ā vaha pitṛñ havīṣe āttave.*⁵
(*Атхарваведа* XVIII.2.34)

Онези, които са погребани, онези, които са разпръснати,
онези, които са изгорени, онези, които са издигнати нагоре,
Всички тези предци, о, Агни, доведи тук да изядат възлиянието!⁶

Този текст посочва, че за предците са изпълнени различни заупокойни обичаи – телата им са или погребани, или разпръснати, или изгорени, или вероятно по подобие на обичая на парсите са изядени от лешояди (или някак са издигнати нагоре).⁷ Различните начини за третиране на телата на мъртвите са свидетелство за съществуването на съвсем различни схващания за отвъдното, за пътя до там, за пребиваването там.

⁵ GRETIL.

⁶ Преводите от ведийски и санскрит са на автора, освен ако не е посочено друго.

⁷ Вж. Пандей 1990: 190; Ondračka 2020.

Погребения

Не само от този стих, но и от други химни и археологични данни е ясно, че по времето на *Ригведа* е имало погребения. В следния откъс жрецът се обръща към умрелия, най-вероятно поставен в гроб:

*úpa sarpa mātāram bhūmim etām uruvyācasam pṛthivīm suséhvām
ūrnamradā yuvatír dākṣiṇāvata eṣā tvā pātu nirṛter upásthāt* (10)

*úc chvañcasva pṛthivi mā ní bādhatāh
sūpāyanāsmāi bhava sūpavañcanā
mātā putrām yāthā sicā abhy enam bhūma ūrṇuhi* (11)

*ucchvāñcamānā pṛthiví sú tiṣṭhatu sahásram mīta úpa hí śráyantām
té gr̥hāso ghṛtaścúto bhavantu viśvāhāsmāi śaraṇāḥ santu átra* (12)

*út te stabhnāmi pṛthivīm tuvát pári imám
logám nidádhan mó ahám riṣam
etām sthūñām pitáro dhārayantu
te átrā yamáḥ sādānā te minotu* (13)⁸ (*Ригведа* X.18)

10. Плъзни се в майката Земя, в тази огромна, обгрижваща Земя!
Ти си момиче, нежно като вълна,
за този, който дава жертвени дарове.
Нека тази [Земя] те пази от скута на Ниррити⁹!
11. Извий се нагоре, Земя! Не го натискай!
Нека влезе лесно в теб, лесно да се свие в теб!
Завий го с края на дрехата си,
о, Земя, както майка завива сина си.

⁸ Всички препратки към *Ригведа* са по електронното издание *The Rigveda. Metrically Restored Text by Karen Thomson and Jonathan Slocum*.

⁹ Думата *nirṛti* е от женски род и има следните значения: „изчезване“, „унищожение“, „зло“, „бедствие“, персонификация на богинята на смъртта, разложението, покварата. Тя завързва смъртните със своята примка. Господарка е на южната посока и на съзвездие Мула – съвпада с няколко от звездите от съзвездие Стрелец, Млечният път попада в това съзвездие и затова то е наречено *мула* – „кореново“, „централно“. Ниррити представлява и дъното или най-големите дълбини на земята, а също смъртта или духа на смъртта. Вж. Monier-Williams 1992: 554. Думата възхожда към глаголният корен *r̥* с основно значение „движа се“ с представката *nir-* със значение „без“, „навън“. Така че в думата е заложено и значението „без движение“, „неподвижност“.

12. Стой издигната, о, Земя,
защото трябва да се издигнат хиляди [домове/стълбове].
Нека твоите покои бъдат поръсени с *ghi*¹⁰!
Нека за него има убежище тук завинаги!
13. Слагам земя над теб.
Нека аз не бъда наранен, като положа тази буца пръст!
Нека бащите пазят този стълб за теб!
Нека тук Яма да построи дом за теб!

От археологични находки в Синтаща и Араким са разкрити множество факти за погребалните практики, описани в *Ригведа*.¹¹ Дейвид Антони¹² отбелязва:

Подобията между ритуалите, намерени в Синтаща и Араким, и онези, описани по-късно в *Ригведа*, за много хора решават проблема за произхода на индоиранците. Паралелите включват препратки към *курган* от *Ригведа* X.18 („нека те... зароят смъртта в този хълм“), погребална камера с покрив, поддържана от стълбове („нека предците държат този стълб за теб“), и с укрепени стени („Укрепвам земята около теб; нека не те нараня, докато слагам тази буца пръст“). Това е точно описание на погребалните ями в Синтаща и Потаповка-Филатовка, които имат дървени дъсчени покриви, поддържани от дървени стълбове и дъсчени подпорни стени.¹³

¹⁰ Разтопено масло.

¹¹ Вж. Anthony 2010: 408–409. Ondračka 2020; Братоева 2012: 29–30.

¹² Anthony 2010: 409.

¹³ “Similarities between the rituals excavated at Sintashta and Arkaim and those described later in the RV have solved, for many, the problem of Indo-Iranian origins. The parallels include a reference in RV X.18 to a kurgan (“let them... bury death in this hill”), a roofed burial chamber supported with posts (“let the fathers hold up this pillar for you”), and with shored walls (“I shore up the earth all around you; let me not injure you as I lay down this clod of earth”). This is a precise description of Sintashta and Potapovka-Filatovka grave pits, which had wooden plank roofs supported by timber posts and plank shoring walls.”